19-1-2001.

ਉਦਾਸੀ ਤੇਰੀ ਬਹੁਤ ਯਾਦ ਆਈ

ਕਲਾ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ

19 Jan ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ 2001

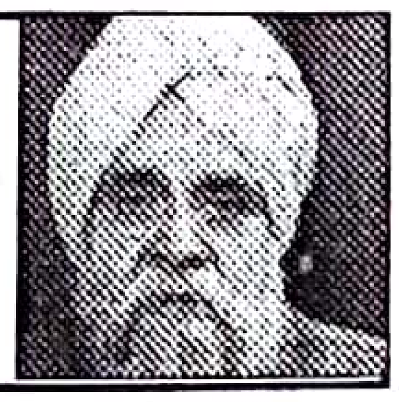

14 ਜਨਵਰੀ, 2001 ਸੰਤ ਰਾਮ ਉਦਾਸੀ ਦੀ 15ਵੀਂ ਬਰਸੀ ਪਿੰਡ ਰਾਏਸਰ ਮਨਾਈ ਗਈ। ਪਲਸ ਮੰਚ ਅਤੇ ਰਾਏਸਰ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਯਾਦਗਾਰੀ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸਮਾਗਮ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਕਲਾ ਦੀ ਜੁੜਦੀ ਗੱਲ ਜਦੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਉਤੇ ਆਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਗੀਤ ਵੀ ਗਾਏ ਗਏ। ਰਾਏਸਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬੱਚਿਆਂ ਵਲੋਂ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਬਿਲੂ ਵਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਵੀ ਬੋਲੀ ਗਈ। ਨਾਟਕ ਵੀ ਹੋਏ। ਕੋਰੀਓਗਰਾਫੀਆਂ ਵੀ ਹੋਈਆਂ ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਹਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਦਾਸੀ ਨੇ ਆਪਣੇ 22 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਕਾਵਿ ਸਫਰ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਹਨਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ, ਸੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਿਆ।

ਸੰਨ 1996 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸੰਤ ਰਾਮ ਉਦਾਸੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਰਾਜਿੰਦਰ ਰਾਹੀ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਥੱਲੇ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਯਾਦਗਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਲੋਂ ਕਿਤਾਬ ਛਾਪੀ ਗਈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਟਾਈਟਲ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਸਫੇ 'ਤੇ ਇਹ ਲਾਈਨਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ:

''ਸੰਤ ਰਾਮ ਉਦਾਸੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਰੋਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸਿਖਰ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਤੁਛ ਜਿਹੀ ਰਾਇ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ 525 ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਉਦਾਸੀ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਸਰੋਦੀ ਕਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਰਿਵਾਇਤ, 'ਏਤੀ ਮਾਰ ਪਈ ਕੁਰਲਾਣੈ, ਤੈਂ ਕੀ ਦਰਦ ਨ ਆਇਆ' ਰਾਜੇ ਸ਼ੀਂਹ ਮੁਕੱਦਮ ਕੁੱਤੇ' ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਿਆਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਹੱਕ ਸੱਚ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਲਲਕਾਰਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਕਵੀ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਹਿਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬੇਹੁਰਮਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਮੁਸੀਬਤ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਕੀਦੇ ਤੋਂ ਥਿੜਕਾਅ ਨਾ ਸਕੀ। ਪਰ ਅਫਸੋਸ! ਕਿ ਕਿਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਬੁਲਾਰਾ, ਲੋਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਸੂਰਮਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਵਕਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਵਿਛੜ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹਾਲਾਂ ਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਉਦਾਸੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਹੀ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਉਦਾਸੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਉਸ ਦੇ ਵਾਰਸ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਹਾਰਦਿਕ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਜਿਥੇ ਇਹ ਮੇਰੇ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਅਕਾਦਮਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸਹੀ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇਗੀ।''

ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ 'ਉਦਾਸੀ ਤੇਰੀ ਬਹੁਤ ਯਾਦ ਆਈ' ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅੱਜ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਸੰਕਟ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿਣਸ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾ ਵਿਕਣ ਦਾ ਸੰਕਟ ਹੈ, ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਸੰਕਟ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜ ਕਿਸਾਨ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਕਰਜ਼ਾ ਨਿਜਾਤ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਤੇ ਉਦਾਸੀ ਨੇ ਪੂਰੇ 18 ਸਾਲ ਸਾਂਝੀਆਂ ਸਟੇਜਾਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਨਾਟਕ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਅਤੇ ਉਦਾਸੀ ਆਪਣੇ ਗੀਤ ਬੋਲਦਾ ਸੀ। ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਸਾਜ਼ ਦੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੇਕ ਨਾਲ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਕੀਲਦਾ ਸੀ। ਉਹਦੀ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਇਕ ਕਲਾਸਕੀ ਦਰਜਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਉਹਦੀ ਬੁਲੰਦ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਲੋੜ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਕਿਸਾਨ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਮਰਾਜੀ ਚਾਲਾਂ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਸਮਝਾਣੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣੀ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਹੁਣ ਵੀ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਗੂੰਜ ਰਹੇ ਹਨ।

''ਲੋਕੋ ਬਾਜ਼ ਆ ਜਾਓ ! ਝੂਠੇ ਲੀਡਰਾਂ ਤੋਂ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਛੱਡਿਆ ਨੀ।
ਇਨ੍ਹਾਂ ਥੇਨੂੰ ਵੀ ਵੇਚ ਕੇ ਖਾ ਛੱਡਣੈ।...
ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਸਮਝ ਕੇ ਵੋਟ ਪਾਈ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੋਟ ਦਾ ਸਿਲਾ ਵੀ ਤਾਰਿਆ ਨਾ।
ਸਾਨੂੰ ਮਹਿੰਗ ਉਬਾਲਿਆ ਦੁੱਧ ਵਾਂਗੂ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਣੀ ਦਾ ਛੱਟਾ ਵੀ ਮਾਰਿਆ ਨਾ।
ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਨੂੰ ਨਾਗ ਬਣ ਕੇ
ਆਪੂੰ ਸਾਂਭ ਲੈਂਦੇ ਆਪੂੰ ਖੱਟ ਜਾਂਦੇ।
ਵਾਅਦੇ ਕਰਦੇ ਨੇ ਕੱਚੇ ਮਹਿਬੂਬ ਵਾਂਗੂ
ਆਪੇ ਥੁੱਕ ਕੇ ਤੇ ਆਪੇ ਚੱਟ ਜਾਂਦੇ।
ਕੁੱਤੇ ਜਿਹੀ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਹੈ ਨਾ,
ਅੱਗੋਂ ਮੰਗਦੇ ਨੇ ਸਾਥੋਂ ਵਫਾਦਾਰੀ
ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਹੀ ਰਹਾਂਗੇ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ
ਜਾਂ ਫੇਰ ਰਹੇਗੀ ਇਥੇ ਸਰਾਮਏਦਾਰੀ।
ਅਸੀਂ ਆਪਣਿਆਂ ਵਿੱਡਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਲੈ ਕੇ
ਨਿੱਤਰ ਆਏ ਹਾਂ ਏਕੇ ਦੀ ਲਾਮ ਉਤੇ।
ਲਾਰੇ ਵੇਖਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ,
ਨੀਝ ਲੱਗੀ ਏ ਹੁਣ ਤਾਂ ਸੰਗਰਾਮ ਉਤੇ।
ਜੇਕਰ ਅੱਜ ਨਾ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ
ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਹਨੈਂ ਚੋਹਲ ਜਲਦੇ।
ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਬੋਹਲ ਜਲਦੇ,
ਮੇਰੇ ਗੀਤ ਜਲਦੇ, ਮੇਰੇ ਘੋਲ ਜਲਦੇ।''

ਮੈਂ ਇਹ ਗੀਤ ਪੂਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਇਥੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਹੀ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਲੋੜੀਂਦਾ ਗੀਤ ਹੈ। ਉਦਾਸੀ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਰ ਉਦਾਸੀ ਦੇ ਵਾਰਿਸਾਂ ਦਾ (ਮੈਂ ਇਕਬਾਲ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਉਤੇ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ) ਫਰਜ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇਹ ਗੀਤ ਵਾਰ ਵਾਰ ਅਤੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਗਾਇਆ ਜਾਏ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਬਣ ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੋਰ ਗੀਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਜਦੋਂ ਹੁਣ ਬਹੁਦੇਸੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਨੇ ਸਾਡੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਉਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਦਾਸੀ ਦੇ ਇਹ ਬੋਲ, ਜੋ ਉਹਨੇ 1981 ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਇਕ ਗੀਤ ਵਿਚ ਰੀਕਾਰਡ ਕਰਵਾਏ ਸਨ, ਯਾਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ:

ਆਖਣਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ
ਉਹ ਗਹਿਣੇ ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ ਨਾ ਧਰੇ

ਪੁੱਛਣ ਵਾਲੇ ਪੁੱਛ ਸਕਦੇ ਹਨ ਬਈ ਉਦਾਸੀ ਕੋਈ ਜੋਤਸ਼ੀ ਲਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨੂੰ 20 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਗਹਿਣੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਣ 2001 ਵਿਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ (ਇਹ ਕੈਪਟਨ ਕੰਵਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਿੱਤ ਮੰਤਰੀ ਵੀ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਗਹਿਣੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ) ਜਵਾਬ ਇਕੋ ਸੀ ਕਿ ਉਦਾਸੀ ਭਾਵੇਂ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਵਾਕੁਨ ਬਹੁਤ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਉਹਦੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੀ (ਭਾਵੇਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੀ) ਜਾਣਕਾਰੀ, ਲੋਕ ਘੋਲਾਂ ਦੀ ਸੂਝ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਬਾਰੇ ਅਸਲੀਅਤ ਨੇ ਉਹਦੇ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਬੰਦ ਲਿਖਵਾਏ ਸਨ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਬਾਰੇ ਉਦਾਸੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਫਾਇਦਾ ਵਿਹਲੜ ਲੈ ਗਏ ਹਨ:

ਵਿਹਲੜਾਂ ਨੇ ਮਾਣਿਆ ਸਵਾਦ ਹੈ
ਆਜ਼ਾਦੀਆਂ ਦਾ, ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਜਾਨ
ਲੀਰੋ ਲੀਰ ਹੋਈ ਏ।
ਤੇਰੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੀ, ਤੇਰੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੀ
ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਅਖੀਰ ਹੋਈ ਏ।

ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਉਹ ਏਨਾ ਨੇੜੇ ਸੀ ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣਾ ਅਮਰ ਗੀਤ 'ਸੀਰੀ ਤੇ ਜੱਟ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਵਿਥਿਆ' ਲਿਖ ਸਕਿਆ ਸੀ:

'ਗੱਲ ਲੱਗ ਕੇ ਸੀਰੀ ਦੇ ਜੱਟ ਰੋਵੇ
ਬੋਹਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨੀਰ ਵਗਿਆ।
ਲਿਆ ਤੰਗਲੀ ਨਸੀਬਾਂ ਨੂੰ ਫਰੋਲੀਏ,
ਤੂੜੀ ਵਿਚੋਂ ਪੁੱਤ ਜੱਗਿਆ।'

ਕਲਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਸਾਡੀਆਂ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁੱਖ ਤਕਲੀਫਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਨਿਮਨ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਜਿਸ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਉਦਾਸੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਸੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਦਾਸੀ ਦੀ 'ਬੰਧਨਾ' ਅੱਜ ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਇਕ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ:

ਹੇ ਕਿਰਤ ਦੇ ਸੰਦਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਮਹਾਨ
ਕਵਿਤਾ।
ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਤੈਥੋਂ ਕਿੰਨੀ ਦੂਰ ਹੈ!!
ਤੇ ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕਿੰਨੀ ਦੂਰ ਹੈ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ।

ਜਦ ਵੀ ਕੋਈ ਪੇਂਡੂ ਕੁੜੀ ਬਾਬਲ ਦੇ ਗਲ ਲੱਗ ਕੇ ਕਰਦੀ ਹੈ ਸਮਾਜੀ ਕਲੇਸ਼ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ:

'ਜਾਂ ਤਾਂ ਬਾਪੂ ਮੈਂ ਮਰ ਜਾਂ
ਜਾਂ ਮਰਜੇ ਕੁਰਮਣੀ ਤੇਰੀ'
ਤਾਂ ਸੁੰਗੜ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
ਮੇਰਾ ਅੰਮੜੀ ਨੂੰ ਤਰਲਾ ਨਾਂ ਦਾ ਗੀਤ
ਤੇ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਕੁੜੀ ਨੂੰ
ਗੁਰੂ ਮੰਨ ਲਵਾਂ।
ਵੇਖ ਕਿੰਨਾ ਖੁਸ਼ਕ ਹੈ ਜੰਗ ਤੇ
ਅਮਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ।
ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਸਰਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਨਾਨਕੇ ਸ਼ੱਕ ਆਈ
ਫੌਜਣ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ।
ਬਸਰੇ ਦੀ ਲਾਮ ਟੁੱਟ ਜੇ ਮੈਂ ਰੰਡੀਓਂ
ਸੁਹਾਗਣ ਹੋਵਾਂ...''

ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੀ ਹੋਵੇ, ਇਹਦੇ ਬਾਰੇ ਅੱਜ ਕਾਫੀ ਬਹਿਸ ਹੈ। ਬਹਿਸ ਹੋਣੀ ਵੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ, ਕਲਾ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਸ਼ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਇਨਕਾਰ' ਅਤੇ ਉਦਾਸੀ ਦੀ 'ਬੰਧਨਾ' ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ:

'ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਆਸ ਨਾ ਕਰਿਓ ਕਿ ਮੈਂ ਖੇਤਾਂ ਦਾ
ਪੁੱਤ ਹੋ ਕੇ। ਤੁਹਾਡੇ ਚਗਲੇ ਹੋਏ ਸਵਾਦਾਂ
ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗਾ' -ਪਾਸ਼
ਤੇ ਉਹ ਗੀਤ ਬਣ ਸਕੇ
ਤਹੀਆਂ ਵਿਚ ਨੱਚਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ
ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਹੇਕ
'ਵੀਰ ਸੁਣਦੇ ਦਾਹੜੀਆਂ ਵਾਲੇ
ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਬਚਨ ਕਰੋ'

ਹੇ ਕਿਰਤ ਦੇ ਸੰਦਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਗਈ ਮਹਾਨ ਕਵਿਤਾ। ਉਦਾਸੀ, ਤੇਰੀ ਯਾਦ ਨੇ ਕੁਝ ਪਲ ਰੌਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਤੇਰਾ ਧੰਨਵਾਦ।